

уклад. І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін.]. Різниця полягає в рівнях узагальненості репрезентації концепту в англійській, французькій та українській мовах, у кількості і наборі лексем, які представляють концепт, у рівні абстракції вираження концепту в даних мовах. Опис гетерестереотипу потребує подальшого дослідження на рівні семантизації різними засобами та його верифікацію в структурі дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Рус. слов., 1996. – С. 30–45.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр Академія (Альма-матер), 2002. – 368 с.
4. Кузнецов А. М. Глагол to be и его лексико-семантические эквиваленты / А. М. Кузнецов // Категории бытия и обладания в языке. – М. : Наука, 1977. – С. 68–100.
5. Левицький В. В. Семасиология / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова книга, 1997. – 512 с.
6. Михайленко В. В. Про первинне дієслово “to be” / В. В. Михайленко // Наука і освіта – 2002. – Т. 3. Філологія / За заг. ред. Шепеляв Ю. О. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2002. – С. 29–31.
7. Полховська М. В. Засоби вираження категоріального значення буття в ранньоновоанглійській мові / М. В. Полховська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (28). – Житомир : ЖДУ, 2006. – С. 184–188.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 711 с.

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В НОМІНАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ

ОГОРОДНИК О. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Вважається, що кожній культурно-національній спільноті належать індивідуальні сталі уявлення про навколишній світ і форми мовленнєвої поведінки (етнопсихологія), які виражаються в системі стереотипів, образів, порівнянь і кінетичних засобів, в організації мовленнєвої діяльності носіїв цієї мови.

Національно-мовна картина світу – це зафіксоване в лексиці відповідної мови специфічне бачення (тобто логічне осмислення, відчуття й оцінювання) реального світу й усього, що привноситься в нього людською свідомістю [5]. Вивчення національно-мовної картини світу є одним з *актуальних* напрямів сучасного мовознавства, оскільки, з одного боку, існують сталі національні стереотипи та мовні реалії, що відображають світосприйняття носіїв окремо взятого мовного соціуму; з іншого боку, процеси всесвітньої глобалізації сприяють культурному зближенню й інтеграції мов і неминуче приводять до

зміни специфіки національної самосвідомості і національно-мовної картини світу.

Дослідження особливостей національно-мовної картини світу посідає важливе місце у працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, зокрема, Г. В. Колшанського, Н. Д. Арутюнової, О. С. Кубрякової, М. П. Кочергана, Ю. А. Сорокіна, І. А. Чернишенка, І. О. Голубовської, О. О. Селіванової, В. М. Манакіна, О. С. Мельничука, О. Я. Корнілова, О. В. Городецької, О. Тупиці, А. Вежбицької, Д. Гачева, Е. Clark, Н. Clark, М. Jonson, G. Lakoff та багатьох інших. Вчені розглядають реалізацію національно-мовної картини світу в різного виду текстах: наукових, художніх, релігійних; вивчають особливості національного мислення і чинники, які впливають на національну самосвідомість і відображаються в мовній системі; використовують комплексний – лінгвокультурологічний, етнопсихолінгвістичний, лінгвофілософський та когнітивний – підхід до вивчення цього питання.

Однак, як правило, дослідження національно-мовної картини світу здійснюються на мовленнєвому матеріалі дорослих носіїв мови; особливості національно-мовної картини світу в дітей, за нашими відомостями, вивчені мало [4]. Не проводились дослідження того, як впливає на формування національно-мовної картини світу білінгвізм або трилінгвізм дітей.

Вивчення відображення національно-мовної картини світу в номінативній діяльності дитини безпосередньо пов'язане з *науковими завданнями* кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету і є аспектом загальнокафедральної теми “Вивчення когнітивних аспектів лінгвокультурологічної інтерпретації тексту в оригіналі та перекладі текстів різних жанрів”.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати, як відображається національно-мовна картина світу в номінативній діяльності дитини.

Завданням статті є аналіз номінацій, отриманих у результаті експерименту, який проводився з українськими, французькими і грецькими дітьми, віком від трьох до п'яти років. На думку видатного дослідника дитячого мовлення Жана Піаже, діти цього віку перебувають на “допоняттєвому” та “інтуїтивному” етапі мовленнєвого розвитку [11]. Саме у віці від трьох до п'яти років у дітей з'являються уявлення про поняття (*pre-concepts*), які поступово оформлюються в поняття, засновані на виділенні загальних властивостей класів предметів або подій.

Об'єктом дослідження є дитяче мовлення в ситуації повсякденного спілкування дітей і дорослих під час експерименту і гри.

Предметом дослідження виступає номінативний аспект дитячого мовлення, а саме типи номінацій, які спостерігаються в мовленні дітей.

Корпус дитячих номінацій був отриманий у результаті серії ономазіологічних експериментів, які проводилися в дитячих садках міста Парижа (*Ecole maternelle 7, rue Maurice d'Osagne*), м. Києва (дитячий садок № 643) і табору Міністерства охорони здоров'я Греції (м. Камена Вурла) [3]. Частина грецьких номінацій надійшла до нас з даних дослідницької групи кафедри психології Університету імені Арістотеля (м. Салоніки) під керівництвом М. Маніу-Вакалі. Також використовувалися спостереження

закордонних лінгвістів [7], аудіозаписи дитячого мовлення й інтерв'ю з дітьми [13].

У процесі експерименту були виявлені номінації, зумовлені особливостями національного бачення світу, властивого дитині. На одній з карток, запропонованих дітям, було зображено кондитерський виріб з тіста, випечений у формі вісімки. Для позначення незнайомого хлібобулочного виробу діти різних національностей використовували назви найбільш типових кондитерських виробів власної національної кухні, не завжди схожих один на одного і на показане їм зображення. Незважаючи на значну відмінність за формою, українські діти назвали цю булочку “бублик”, а грецькі діти – *κουλόβρι* (кулінарний виріб круглої форми з отвором посередині, схожий на український бублик). У мовленні французьких дітей була зазначена номінація *croissant* (хлібобулочний кондитерський виріб у формі півмісяця, популярний у Франції). Перебуваючи в системі національних стереотипів, дитина застосовує конвенційне слово як соціально закріплений еквівалент вживання предмета в ситуаціях суспільної практики.

На іншій картці, що була показана дітям під час експерименту, була зображена голова ослика фіолетового кольору з дуже великими вухами, більш схожого на якусь фантастичну істоту, ніж на реальну тварину. Під час проведення експерименту з українськими дітьми була отримана номінація “*коза-дереза*”, зумовлена впливом народних казок на образотворче мислення дитини. Фольклор як важливий компонент культури українського народу супроводжує дитину з перших днів її життя, починаючи з мелодійних ліричних колискових. Фольклор відображає характерні риси народної мови і менталітету та збагачує світосприйняття дитини. У процесі номінації в лексиці фіксується специфічне і логічне осмислення реального світу, а також всього, що привноситься в нього свідомістю.

Не викликає сумнівів той факт, що традиційна святково-обрядова діяльність народу має значний вплив на процес номінації в дитячому мовленні. Так, грецькі діти, побачивши на картинці круглі різнокольорові (червоно-жовто-біло-сині) коробки з кіноплівкою, назвали їх *ένα στεφάνι τέτοιο που θα πετάμε* (вінок такий, який ми будемо кидати).

Ця номінація пов'язана з весільними звичаями та обрядами Греції. Діти проасоціювали показане їм зображення з весільним букетом або вінком, який наречена кидає в натовп своїх незаміжніх подруг. Вважається, що та з них, яка його спіймає, першою вийде заміж. Образотворче мислення дитини знаходить спільні риси в таких, на перший погляд, несхожих предметах, як коробки від кіноплівки і вінки з квітів: кругла форма і яскраві кольори. Давньогрецька традиція, пов'язана з особливим призначенням квітів під час весілля, істотно видозмінилася під впливом Заходу. У Стародавній Греції наречена під час весільного свята несла в руках не букет і не вінки, а оберемок плюща, з увіткнутими туди квітами апельсинового дерева. Плющ, як вважали греки, – це символ вічної, нескінченної любові; квіти апельсинів символізували майбутнє багатство і процвітання сім'ї.

Подібні обряди зустрічаються не лише в Греції, але й в інших країнах. Для українського весілля особливо характерні обряди, які походять від рослинних і

землеробських культів. До них належить і дуже важливий ізофункціональний за своїм значенням барвінковий обряд. Барвінковий обряд – це урочистий збір листя і квітів барвінку (вічнозелена рослина) і приготування з них весільних вінків для нареченого і нареченої. Традиція кидати вінок є універсальною ідеоетнічною складовою національно-мовних картин різних країн, ось тому можна припустити, що подібна номінація – *вінок такий, який ми будемо кидати* – могла б з'явитися в мовленні не лише грецьких, але й дітей з інших європейських країн чи США.

Важливу роль у розумінні того, як здійснюється номінація, відіграє поняття категоризації. Номінативна діяльність людини тісно пов'язана з когнітивною і певним чином відображає склад бази знань окремої людини, а також специфічні засоби їх організації в різних мовах світу. Унаслідок своєї виняткової важливості проблеми категоризації посіли провідне місце в сучасній когнітивній науці. Термін “категорія” у філософії і когнітології розглядається як “одна з форм усвідомлення специфіки найістотніших властивостей природних об'єктів, суспільства і мислення” [2, с. 154–155]. У мовознавстві термін “категорія” використовується по-різному: він трактується і як “категорія свідомості”, і як “мовна категорія”. Результатом членування об'єктивної дійсності на змістовні категорії, в кожному з яких входять будь-які об'єкти, є умовне закріплення категорій за певними частинами мови, що збігається в різних мовах. Так, іменники зазвичай позначають предмети, дієслова – дії, а прикметники – властивості. Закріплення категоріального значення і граматичне оформлення слів, що мають загальні денотативні властивості, безпосереднім чином відображається в їх позиції в реченні. Незважаючи на те, що мови народів світу відрізняються одна від одної на всіх рівнях мовної системи, “для теорії номінації важлива насамперед констатація єдиної сигніфікативної природи мовних знаків, їх гносеологічної абстрактної сутності в плані відображення реальних ознак об'єкта” [6, с. 122–123].

Мова – це засіб для кодування, накопичення і передачі ідей, уявлень, досвіду про події, стани, дії і почуття або, інакше кажучи, про реалії навколишнього світу. Відображаючи національний досвід, мова служить справжнім дзеркалом національної культури. Реалії навколишнього світу поступово змінюються і, відповідно, це виражається в появі нових понять. У мові створюються певні категорії, які дозволяють упорядковувати накопичену лінгвокультурну інформацію [1, с. 137]. Дослідження дитячого мовлення свідчать про те, що вже в ранньому віці діти здатні встановлювати основні онтологічні категорії. Згідно з думкою Є. Кларк, основними онтологічними категоріями в дітей є категорії предметів, дій, подій, відносин, станів і властивостей [7, с. 44] (сюди, на наш погляд, слід додати й категорію суб'єктів). Існує подвійна асиметрія в розподілі лексичних елементів у відповідних онтологічних категоріях.

По-перше, спостерігається асиметрія в плані представленості категорій у різних мовах та їх реалізації в мовленні. Наприклад, для того щоб сказати, що людина одягається, француз, українець і грек використовують одне дієслово, а японець – декілька. Цей вид асиметрії визначається особливостями мови, носієм якої є дитина.

Інший вид асиметрії стосується безпосередньо дитячого мовлення. Це

асиметрія між категорією номіната і категорією денотата, нормативно закріпленого за номінацією. Наприклад, картинка із зображенням сіяча, що належить до категорії суб'єктів, отримала назву *le coucher du soleil* (захід сонця), а неживі боби були названі *κάτι ανθρωπάκια από τα φρούτα* (якісь чоловічки з фруктів).

Неоднорідність процесу категоризації в різних мовах є однією з причин, які зумовлюють відмінність національно-мовної картини світу в дітей-носіїв різних мов. Асиметрія між категоріями номіната і денотата, яка пов'язана з тим, що діти неправильно визначають категорії предметів, впливає на появу відмінностей у національно-мовній картині світу дітей з однієї мовної спільноти.

Існують також інші чинники, які впливають на процес дитячої номінації. Особливий інтерес у сучасних дослідженнях дитячого мовлення викликає таке явище, як білінгвізм. У проведеному нами мовленнєвому експерименті брали участь не лише діти-монолінгви, але й двомовні діти (частина французьких та українських дітей).

Як відомо, існують різні типи і визначення білінгвізму, наприклад, виділяють одночасний (*simultaneous*) і послідовний (*sequential, successive*) білінгвізм.

За А. Дж. Елліотом, одночасний білінгвізм – це такий вид білінгвізму, коли обидві мови вивчаються дитиною вдома [9, с. 173–174]. Як пише Б. Мак-Лауглін, поняття “одночасний білінгвізм” включає в себе вивчення обох мов до віку трьох років [10]. Послідовний білінгвізм – це білінгвізм, коли дитина починає вивчати другу мову після трьох років.

Є суттєва різниця між одночасним і послідовним білінгвізмом. У першому випадку дитина вчить граматичні та синтаксичні правила мов інстинктивно як монолінгв. У другому випадку дитина вчить правила першої мови інстинктивно, а правила другої мови формально. При цьому, якщо перша мова не втрачає своєї значущості для дитини під впливом другої мови, білінгвізм є адитивним (*additive bilingualism*); якщо другу мову доводиться вивчати, тому що це панівна мова певного мовного співтовариства, білінгвізм є субстрактивним (*subtractive bilingualism*) [9, с. 174].

У процесі експерименту брали участь діти, батьки яких емігрували до Франції з країн африканського континенту. Не було відзначено жодного впливу їх рідних мов на висловлювання, якими вони супроводжували гру. Очевидно, це пов'язано з тим, що їх білінгвізм – субстрактивний: вони змушені вчити французькі слова, щоб спілкуватися зі своїми однолітками на належному рівні. Під час експерименту діти перебували у французькому мовному оточенні, тому не було жодних передумов для появи номінацій з виявами їх рідної мови.

У номінаціях багатьох українських дітей виявилися риси одночасного білінгвізму. Наприклад, діти склали висловлювання, в які входили слова з російської та з української мов: смородина [якісь (укр.) ягоди (рос.) з листочками (укр.)].

У деяких випадках інтерференція відбувалася інакше: діти комбінували корені однієї мови і суфікси іншої: зображений на картинці ослик отримав назву *цаплік* (корінь слова від українського слова *цап*, а суфікс – від російського *козлик*).

Таким чином, проведений експеримент показує, як належність до певної національно-культурної спільноти відбивається в номінативній діяльності дітей віком від трьох до п'яти років. Мислення дитини відповідного віку містить культурно-національні еталони сприйняття і поняття про мовну норму; мова перебуває під впливом тих мов, якими володіє чи яких навчається дитина.

Проведене дослідження впливу національно-мовної картини світу на номінативну діяльність дитини дозволяє зробити *висновок* про те, що дитячі номінації є відображенням:

- а) національних реалій і стереотипів;
- б) характерної для народу святково-обрядової діяльності;
- в) національного фольклору;
- г) національних особливостей категоризації як результату членування об'єктивної дійсності на онтологічні категорії;
- г) білінгвізму чи належності дитини до різних національно-мовних культур.

На нашу думку, є перспективним подальше вивчення номінативної діяльності дитини на матеріалі не лише української, французької, грецької, але також інших мов; з'ясування інтра- та екстралінгвальних чинників, які впливають на формування національно-мовної картини світу в дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добровольская Л. Д., Магомедова Л. П. Обучение языку как приобщение к культуре / Л. Д. Добровольская, Л. П. Магомедова // Мат. III міжн. наук.-пр. конф. з питань методики викладання іноземної мови, присвяченої пам'яті доктора педагогічних наук, проф. В. Л. Скалкина (Одеса, 19–20 грудня 2002 р.). – Одеса : Астропринт, 2002. – С. 136–142.
2. Рогач Л. В. Когнітивний аспект семантики лінгвістичної термінології / Л. В. Рогач // Записки з романо-германської філології : зб. наук. пр. факультету романо-германської філології ОДУ. – Вип. 5. – Одеса : Латстар, 1999. – С. 151–158.
3. Рутьова О. О. Номінативний аспект дитячої мови (на матеріалі французького, грецького, англійського і українського мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. О. Рутьова. – Одеса, 2002. – 19 с.
4. Рутьова Е. А. Фактори, впливаючі на процеси номінативної діяльності у дітей дошкільного віку / Е. А. Рутьова // Мат. звіт. наук. конф. професорсько-викладацького складу факультету РГФ, присвяченої 135-річчю ОДУ. – Одеса, 2000. – С. 232–233.
5. Чернищенко І. А. Фактори формування національно-мовних картин світу / І. А. Чернищенко // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – С. 158–162.
6. Clark Eve V. Awareness of language some evidence from what children say and do / E. Clark // The child's conception of language / Ed. A. Sinclair, R. J. Jarvella, W. J. M. Levelt. – Berlin : Springer-Verlag, 1978. – P. 17–45.
7. François F. Conduites linguistiques chez le jeune enfant / F. François. – P. : PUF, 1984. – 227 p.
8. Kaiser M., and Shevroshkin V. Nostratic / M. Kaiser, V. Shevroshkin // Annl. Rev. of Antropology. – 1988. – № 17. – P. 309–329.
9. Elliot A. J. Child language / A. Elliot. – Cambridge : CUP, 1981. – 194 p.
10. McLaughlin B. Second language acquisition in childhood / B. McLaughlin. – L., 1978. – 239 p.
11. Sime M. A child's eye view. Piaget for young parents and teachers / M. Sime. – L. : Thames and Hudson, 1973. – 144 p.

12. Μανίου-Βακάλη Μ., Τσαπουτζόγλου Μ., Τατά Δ. Ανάπτυξη και αξιολόγηση του λεξιλογίου παιδιών ηλικίας 3 έως 6 ετών / Μ. Μανίου-Βακάλη, Μ. Τσαπουτζόγλου, Δ. Τατά. – Θεσ/κη : Τμήμα ψυχολογίας Α.Π.Θ., 1999. – 146 σ.

13. Τσουριάδου Μ. Ο Λόγος του Παιδιού της προσχολικής ηλικίας / Μ. Τσουριάδου. – Θεσ/κη : εκδόσεις “Προμηθεύς”, 1995. – 165 σ.

ЗНАКИ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇХ МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

ПАШКОВА Н. І.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядається проблема співвідношення знакової природи культури та мови, мовних і культурних знаків. Основною метою дослідження є аналіз артефактів як знаків матеріальної культури та їхня мовна репрезентація.

В усіх дефініціях культура за своєю сутністю протиставляється природі. Українське слово *природа* утворене від дієслова *родити*, ускладненого префіксом із семантикою приєднання, додавання, а запозичене новими європейськими мовами латинське *natura* – від *nascor, natus sum, nasci* “родити”. За внутрішньою формою це слово має значення “те, що має народжувати(ся)”. Латинське ж слово *cultura*, утворене за аналогічної словотвірною моделлю, походить від дієслова *colo, colui, cultum, colere* у його значенні “обробляти”. Таким чином, при найменуванні членів опозиції *природа* – *культура* давні римляни протиставляли те, що само себе породжує, тому що обробляється людиною. Підкреслимо, культура в розумінні древніх не є тим, що самостійно створюється людиною, а лише частиною природи, обробленою нею. Антична людина ще не протиставляла себе природі. “*Omnis ars naturae imitatio est* (Будь-яке мистецтво, ремесло, у широкому розумінні – уся творча діяльність людини – є наслідуванням природі),” – вважали вони. Але в будь-якому розумінні культура є результатом діяльності людини. Щодо того, наскільки ця діяльність свідома і цілеспрямована, сьогодні серед учених точаться далеко не безпідставні дискусії відповідно до теорії біхевіоризму [13, с. 43].

Термін “друга природа” – алегоричний синонім слова культура – належить німецькому філософу Ф. В. Й. Шеллінгу, який він уперше вжив у праці “Система трансцендентального ідеалізму” на позначення світу, де живе людина [19].

“Друга природа”, як і перша, є об’єктивною й матеріальною. Її відмінність від першої полягає в тому, що вона є продуктом діяльності людини і тому містить у собі не тільки матеріальні, а й духовні (ідеальні, інтелектуальні) значення, вкладені в неї людиною. Людина надає матеріальним предметам зміст та функції, реалізуючи в них свої ідеї та знання, тому будь-який артефакт є результатом духовної і матеріальної праці, а вся культура є цілісною єдністю матеріального та ідеального. Культура включає твори мистецтва, які задовольняють естетичні потреби людей, і утилітарні речі, що задовольняють їхні побутові потреби [2, с. 131]. При цьому в силу споконвічного прагнення людей до естетизації свого побуту предмети повсякденного вжитку подекуди сягають критеріїв високого мистецтва, тому далеко не завжди можна чітко